

Јован Пејчић
УЗАЈАМНОСТИ И РАСКРСНИЦЕ

Темељи, појмови, значења

Књигу препоручују

Јован Попов

Јасмина Ахметагић

Драган Жунић

Јован Пејчић

УЗАЈАМНОСТИ И РАСКРСНИЦЕ

Темељи, појмови, значења

Одабрани огледи

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

САДРЖАЈ

НА ПОЧЕТКУ

Крут	11
------------	----

ПОЈМОВИ

Термин : појам	19
Критика	23
Жанр	25

ПОИМАЊА

Књижевност	31
Књижевност и вредновање	37
Начела науке о књижевности	41

ОДНОСИ

Уметност : историја	47
Рукопис епохе	49
Проблем песника-критичара	55

ШИФРЕ

Магија питања – логика одговора	63
Порука : поука	71
Улоге, узајамности: шта је фрагмент	77

ПУТ

Мото	83
------------	----

ТЕМЕЉИ

Отац и син: Ковачевићи	87
Бити темељ: Скерлић	95
Пој знамења: Србија под бомбама	99

ЛИЧНОСТИ

Толстој и Срби	107
Дело љубави Анђе Петровић	115
Малро и Срби	127

ЗНАЧЕЊА

Честица поноса, белег таштине: Емерсон	133
Друга страна Алфреда де Вињија	141
Рилке и Лу Саломе	147

КЉУЧ

Тајна	154
Крст	159
Балада о Тајни и Крсту	163

ИСКОН – ИСХОД

Прозор.....	167
-------------	-----

ПРЕКО

Глигорије Возаровић и Свети Сава.....	179
Књижевни Београд	191
Птица са два гнезда: Рабиндранат Тагор	215

ДОДАЦИ

Извори	233
О књизи	237
Од истог писца	239
Преглед имена	245

*Зашто не бисмо писали с истом разноликошћу
с којом се облачимо и мислимо?*

Ралф Валдо Емерсон

*Али размишљајћи, што значи одмахнућћи руком на
ложику, мислићћи значи живећћи новим живоћћом,
мењајћи се, једнако жрћћивовајћи навике које су
нам најдраже и које су најукорењеније, укус, сим-
патјије и наклоностји – и не бићћи чак уверен да ће
те жрћћиве бићћи макар нечим
искуљћене и наираћћене.*

Лав Шестов

НА ПОЧЕТКУ

КРУГ

На почетку књижевности у историји човечанства, с меланхолијом открива Волфганг Кајзер, налази се дело пронађено у рушевинама код Вавилона: тужбалица да су све поетске теме заправо већ истрошене.*

Нико данас, разуме се, није у могућности да провери у коликој је мери сведочење старовавилонског песника истинито. Књижевност која његовој тужбалици претходи – заувек је изгубљена. О тој књижевности не може се ни нагађати.

Што можемо рећи, јесте да се – захваљујући неком нама недокучивом реду околности – сачувало под прашином миленијума баш ово и баш овакво сведочанство, а не неко друго.

Наравно, ми можемо претпоставити да се узрок очајању старовавилонског писца не крије у недостатку поетских тема (које су, како он тврди, све истрошене), већ у његовој, рецимо, недовољно обухватној стваралачкој снази (која, ето, није у стању да у животу, у природи, у историји пронађе неку књижевно још неистражену страну).

Можемо такође казати – и овде бисмо, само на један другојачији начин, били на Кајзеровом трагу – да се песник о

* Искон свеукупне књижевности познате људском свету В. Џексон Бејт налази у две хиљаде година пре Христа остављеном запису, у којем се староегипатски писар Кхакхеперсенб пита може ли још наћи израз који није већ познат, и језик који није већ коришћен, могу ли се избећи понављања оног што су стари већ изrekli.

којем је реч могао ухватити укоштац и с неком темом која је већ била предмет уметничког обликовања његових претходника па да, и поред све тематске сродности свога песничког дела са књижевним творевинама других писаца, испољи сву оригиналност свог стваралачког дара.

То је познато:

Новина на тематском плану ни по којем критеријуму није уједно и гаранција уметничке успешности неког литерарног остварења.

И обрнуто:

Једно дело се у садржинском погледу може наћи у сасвим непосредној близини неке друге уметничке структуре а да при том буде и самосвојно и, у аксиолошком смислу, расадник песничке лепоте.

С изналажењем могућних решења можемо наставити тако рећи у недоглед. Али шта се тиме постиже? И који ће то одговор бити у стању да измени поруку најстаријег књижевног споменика на свету – јад песника што су све поетске теме истрошене.

Да ли је онда срећа што се није сачувао и извор немоћничког јадања старовавилонског писца, наиме то стваралаштво у тематском погледу толико потпуно да наш древни сведок остаје без речи?

Не одвија ли се, под условом да сведочење прихватимо, од њега наовамо, до нас па даље, у времена што са себи својственом насртљивошћу ударају на високи праг будућности – једно оживљавање, једно враћање, један пут ка зениту и надаље, надоле, према новом међашу, попут оног старовавилонског?

У дијалогу *О философији* – на жалост изгубљеном, који су, међутим, савременици памтили и, у фрагментима, сачували – Аристотел се, међу осталим, опоменуо и великих

пошастаи које периодично наступају уништавајући човечанство и сав његов мал. Стагиранин је ту приказао и етапе кроз које морају да прођу ретки преживели и њихово потомство како би обновили свет и изградили „нову“ цивилизацију.

Жан-Пјер Вернан (на кога упућујем) описује, ослањајући се на Фестижера, аристотеловски ритам смењивања тих „законитих“ етапа:

Људи који су се, на пример, спасли Деукалионовог потопа, морали су најпре да поново пронађу основна средства за опстанак, затим да поново открију уметности које улепшавају живот, да би, најзад, „уперили очи на организацију полиса, измислили законе и везе које спајају делове града. То откриће они су назвали мудрост“.

Све се, зар, једанпут давно већ догодило, па се отад само понавља?

Вечно враћање истога?

Круг?

Али, зар философи не кажу да је круг, у ствари, слика проширене тачке, и да хронотоп живота и стварања, постојања у историји и важења у уметности, одређују тајанства скривених или непримећених суседних тачака, тачака које – колико год их човеков ум заметао – не престају да на себи својствен, особен, духу времена примерен начин расту према свом испуњењу, удахњујући нову или развијајући већ пробуђену но скрајнуту енергију друкчијих и млађих, животнијих циклуса самоосветљавања света, трансформисања живота, преосмишљавања уметности и њенога дуговременог наслеђа.

Ако је тако, речи старовавилонског песника речи су без значења. Оне затварају један свет, ништа при томе о њему не казујући. Не свде никакав рачун, па ни књижевни. Зато нису *завеш*.

Од тих речи, међутим, почиње наша литерарна цивилизација. У њима је садржана меланхолија свих будућих почетака, ничег постојећег (осим да су све поетске теме истрошене) – свега пред-стојећег. Нису оне остатак прошлог света, јер ништа не доносе, али су ипак *йраі* иза којег чека јутро новог стварања, новог живота, нове историје.

Новог?

И зар у срцу, у тајанственом средишту, на невидљивој раскрсници која у неразмрсив чвор сплиће знаке *краја* и *йочейка* (због чега нам и није дато да знамо с које смо ми стране) не почива – као закон, као смисао, као праисход – нека, опет на неразумљив начин сачувана, тужбалица, која ће закључати ризнице сада *нашеі* времена, да би отворила врата поновноме полетању маште и духа?*

Мада сам питање саставио тако да *йойврђује* (у чему се огледа моја игра), ја немам одговора на оно суштинско у прастаром сведочанству, на чињеницу да се у освит свеукупне књижевности света извила тужбалица о томе како су све поетске теме заправо већ истрошене.

Један путоказ ипак постоји.

Знамо поуздано да је хеленски трагичар Ајсхил написао *йрилоіију* о Прометеју. Сачуван је, међутим, само њен *друіи* део.

Јан Кот тај податак тумачи на начин који у хоризонт ововременог мишљења уводи онај иначе недокучиви ред

* Пророчка душа Алексеја Ремизова срела се већ с овом муком. Он, слично древном претходнику, признаје: „Мисли о животу и људима све су одавно исказане.“ Али, за разлику од претходника, Ремизов одмах прави одступницу: „Суштина и дејство тих мисли нису у новини, већ у вољи, вери и огњу речи.“ Но, Ремизов је то писао на почетку двадесетог stoleћа. На крају, пак, другог миленијума Сиоран, размишљајући о Баху који је, сав у сузама, компоновао *Пасију йо Майејју*, закључује: „Свечи плачу, ја коментаришем њихове сузе. То нам је преостало: да 'пишемо' о њима. Све су сузе исплакане.“

околности што је споменут у вези са старовавилонским саопштењем. „Први и трећи део трилогије изгубљени су“, вели пољски театролог, па закључује: „Време садашње Прометејеве казне стално је *наше* време.“

Ако поверујемо Котовој мисли (зашто да не поверујемо?), срце и дух наложиће да кажемо:

Садашњост можда јесте изгубила, ко је међутим сигуран да скоро будућност не чува глас за речи попут оних старовавилонског песника!

ПОЈМОВИ

ТЕРМИН : ПОЈАМ

У духовним областима често је на снази једна парадоксална дијалектика: одмицање у решавању неког проблема не значи у исто време и превазилажење његовог основа. Или, парадоксалније: тек останак на извору омогућује истинско напредовање.

Те дијалектике се, по свему судећи, ваља држати кад год се поведе реч о савременом значењу одређених кључних књижевних појмова и одредница.

Треба, дакле, кренути етимолошки, од самих термина – знајући да речи имају генетска обележја, да је *etymon* чувар првобитног смисла (који се, ма колико застрт, никада потпуно не губи) и да, овако или онако, филолошки развој увек одражава семантички развој.

Из вида, при томе, не смемо изгубити ни то да ми термине *зайичемо*, да их *наслеђујемо*, да до нас доспевају у форми извеснога обавезујућег духовног завештања Старих.

У оно древно доба – тако можемо наставити причу – предмет, његово име (термин) и појам о њему бејаху једно, и одражаваху исти нетакнути идентитет. Све недоумице, сви проблеми концентрисали су се око исте суштине и стизали на исту адресу.

Али, као у свима правим причама, нема у људском свету, па ни у свету мисли, стања које прати дуг и миран век. Једанпут створен (изабран), термин – не мењајући се – заувек остаје везан за свој предмет.

Променама, и то непрестаним, подложен је, међутим, сам предмет, а управо промене и преображаји који га сустижу одлучују о семантици његовог појма. Друкчије казано, променљивост појма условљена је променама у теоријским конструкцијама предмета, што са термином нипошто није случај.

Реч је, укратко, о томе да се термилошка и појмовна значења не морају нужно подударати. То не значи да једно значење искључује друго. Напротив. Али значи да речи „термин“ и „појам“ нису синоними.

У ствари, термилошка и појмовна значења једне исте речи неразлучиво су повезана, и чак идентична, у тренутку опредељивања за термин и у раним фазама ширења појма; под дејством различитих културноисторијских и друштвених прилика, међутим, под утицајем промена што пристижу из њима суседних подручја мисли и стварања, најзад – у складу с унутрашњим преображајима њихове сопствене области, значи с обзиром на логику и смер виших развојних ступњева: сви ти утицаји, дејства и усаглашавања доводе до тога да семантички оквир термина бива у једном часу претесан за бројна нова значења што су се у међувремену наталожила.

То је разумљиво: за разлику од појма, чији капацитет је практично неограничен, опсег термина је, рекао бих, унапред омеђен. За појам не важи оно што је за термин закон, из чега следи да у семантичкој историји појма заправо нема апсолутне конзервације – док, на другој страни, баш та судбина, пре или касније сустиже термин.*

* Интересантно је како се у тим ситуацијама понашају логичари и семантичари. У принципу, они поступају на двојак начин: уместо да термин замене, они га редифинишу, или пак, што није редак случај, проналазе и уз основни устаљују друге, нове, помоћне, из примарнога изведене „термине-сапутнике“ (друга је ствар што се увођење и учвршћивање тих „придодатих“ термина најчешће завршава стварањем посебних истраживачких дисциплина, праваца, метода).